

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII FILOLOGICE

**Particularități lexicale, morfosintactice și retorico-pragmatice ale
discursului politic actual în limbile română și italiană. Studiu
comparativ**

Rezumatul tezei de doctorat

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. Cărăușu Luminița

Doctorandă:

Chiru M. Ionela

2019

Anunț

La data de **4 septembrie 2019**, ora **10.00**, în **sala III. 11**, **drd.** Chiru M. Ionela susține, în ședința publică, teza de doctorat cu titlul “**Particularități lexicale, morfosintactice și retorico-pragmatice ale discursului politic actual în limbile română și italiană. Studiu comparativ**” în vederea obținerii titlului științific de doctor în domeniul Filologie.

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte

Conf. univ. dr. Ioan Lihaciu, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Luminița Cărăușu, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Referenți:

Prof. univ. dr. Rodica Zafiu, Universitatea din București.

Prof. univ. dr. Mihaela Gheorghe, Universitatea „Transilvania” din Brașov.

Conf. univ. dr. Mirela Aioane, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Cuprins

Partea I:

Introducere.....	1
Tema lucrării și actualitatea sa.....	3
Motivație.....	3
Scopul lucrării și obiectivele urmărite.....	4
Contribuțiile lucrării.....	6
Limite.....	6
Structura lucrării.....	7
Corpus.....	8
Ipotezele cercetării.....	11
Abordări metodologice.....	13
Stadiul actual al cercetării. Direcții de cercetare.....	19

Capitolul I

Politica și discursul politic

Partea a II-a:

Capitolul II

Particularități lexicale ale discursului politic actual în limbile română și italiană

Câteva aspecte generale.....	45
II. 1 Limbajul politic – “jargon”, “sociolect/sociostil” sau “terminologie”?.....	46
II. 2 Particularități lexicale ale discursului politic actual în limba română. Victor Ponta.....	53
II. 2. 1 Unități frazeologice în discursul politicianului Victor Ponta. Colocații.....	53
II. 2. 2 Locuțiuni și expresii. Considerații generale.....	60
II. 2. 3 Mijloace de îmbogățire a vocabularului.....	63
II. 2. 4 Terminologie politică. Cuvinte cheie.....	80

II. 3 Particularități lexicale ale discursului politic actual în limba italiană. Matteo Renzi – <i>il Rottamatore</i>	82
II. 3. 1 Colocații – “collocazioni”. Unități polilexicale stabile - „Parole Polirematiche”. Expresii idiomatice – „Modi di dire”. Dialectisme – dialettismi.....	83
II. 3. 2 Expresii idiomatice - <i>espressioni idiomatiche</i> . Dialectisme - <i>dialettismi</i>	91
II. 3. 3 Elemente de argou – <i>elementi di gergo/slang</i> . Expresii din limbajul tinerilor – <i>il linguaggio giovanile</i>	94
II. 3. 4 Anglicisme.....	96
II. 3. 5 Mijloace de îmbogățire a vocabularului. Derivarea cu afixe. Cuvinte compuse.....	97
II. 3. 6 Abrevieri. <i>Le sigle</i>	103
II. 3. 7 Terminologie politică. Cuvinte cheie.....	104
II. 4 Victor Ponta versus Matteo Renzi. Nivelul lexical. O privire comparativă.....	107

Capitolul III

Particularități morfosintactice ale discursului politic actual în limbile română și italiană

Social-Democrația și morfosintaxa ideologiei de stânga. Câteva considerații.....	111
III. 1 Morfosintaxa ideologiei de Stânga în România și Italia.....	113
III. 2 Politica și morfosintaxa populismului: cazul Victor Ponta. O abordare din perspectiva psihologiei morale și a lingvisticii cognitive.....	118
III. 2. 1 Teoria Fundamentelor Morale și particularitățile morfologice ale discursului politic.....	119
III. 2. 2 Tehnica <i>Framing</i> (cadrarea – the framing effect) și discursul politic.....	123
III. 2. 3 Substantivele și adjectivele discursului populist - valorile românilor și lupta cu “Celălalt”. Opoziția maniheistă <i>Noi</i> (cei buni – vezi Părintele Ocrotitor) versus <i>Ei</i> (cei răi – vezi Părintele Sever).....	124
III. 2. 4 Rolul <i>Salvatorului</i> și adverbele/ locuțiunile adverbiale de mod.....	139

III. 2. 5 Categoria gramaticală a comparației. Mărcile superlativului absolut pozitiv și ale superlativului relativ pozitiv.....	140
III. 2. 6 Victor Ponta - cele mai frecvente moduri și timpuri verbale.....	144
III. 2. 7 Construcții incidente.....	151
III. 2. 8 Tipuri de coordonare.....	152
III. 2. 9 Raportul de subordonare și cele mai frecvente tipuri de subordonate.....	154
III. 3 Particularități morfosintactice ale discursului politic actual în limba italiană. Matteo Renzi.....	156
III. 3. 1 Teoria Fundamentelor Morale și particularitățile morfologice ale discursului politic.....	156
III. 3. 2 Tehnica <i>Framing</i> (<i>cadrea</i> – the framing effect), triunghiul lui Karpman și discursul politic.....	158
III. 3. 3 Substantivele și adjectivele discursului populist. Opoziția maniheistă <i>Noi</i> (cei buni) versus <i>Ei</i> (cei răi).....	159
III. 3. 4 Superlativele absolute “renziene” - <i>straordinario, bellissimo, gigantesco – extraordinar, superb, gigantic</i>	165
III. 3. 5 Adverbele discursului politic renzian.....	167
III. 3. 6 Matteo Renzi – cele mai frecvente moduri și timpuri verbale.....	168
III. 3. 7 Structuri de tip imperativ + pronume combinat în construcții incidente (<i>proposizioni incidentali</i>).....	179
III. 3. 8 Raportul de coordonare în discursul politic italian actual.....	179
III. 3. 9 Raportul de subordonare și cele mai frecvente tipuri de subordonate.....	181
III. 4 Victor Ponta versus Matteo Renzi. Asemănări și deosebiri la nivel morfosintactic ale discursului politic actual în limbile română și italiană.....	184

Capitolul IV

Particularități retorico-pragmatice ale discursului politic actual în limbile română și italiană

IV. 1. Particularități retorice în discursurile politicianilor Victor Ponta și Matteo Renzi.....	197
--	-----

IV. 2 Retorica și discursul politic actual.....	200
IV. 2. 1 Cazul Victor Ponta.....	202
IV. 2. 2 Figuri retorice.....	205
IV. 2. 3 Cazul Matteo Renzi.....	209
IV. 2. 4 Figuri retorice.....	211
IV. 3 Particularități pragmatice în discursurile politicianilor Victor Ponta și Matteo Renzi.....	215
IV. 3. 1 Actul ilocuționar în discursul politic: promisiuni și cereri.....	216
IV. 3. 2 Discursul politic actual și cele mai frecvente forme ale deixisului în discursurile politicianilor Victor Ponta și Matteo Renzi.....	219
IV. 3. 3 Comunicarea nonverbală în discursul politic.....	229
IV. 3. 4 Discursul politic social-democrat și Analiza Tranzacțională.Victor Ponta – Matteo Renzi.....	238
IV. 3. 5 Strategii de persuasiune politică: sloganul electoral. Studiu de caz: Victor Ponta - Matteo Renzi.....	248
IV. 4 Victor Ponta versus Matteo Renzi. Particularități retorico-pragmatice. O privire comparativă.....	260

Partea a III – a:

Capitolul V

Particularități lexicale, morfosintactice și retorico-pragmatice ale discursului politic actual în limbile română și italiană. Analiză comparativă

V. 1 Particularități lexicale ale discursului politic actual în limbile română și italiană.....	275
V. 2 Particularități morfosintactice ale discursului politic actual în limbile română și italiană.....	276
V. 3 Particularități retorico-pragmatice ale discursului politic actual în limbile română și italiană.....	278
<i>Concluzii</i>	280
<i>Bibliografie</i>	282

Introducere

De la conceptul aristotelian de *zoon politikon* – omul, „animal social” prin însăși natura sa, fapt care îl determină să se organizeze în comunități politice – până la spectacolul contemporan al „Puterii”, derizoriu și grotesc în mod frecvent, politica a prezentat mereu interes pentru societate. Deși putem pretinde că nu suntem interesați de politică, nu ne putem sustrage politicii (atâta timp cât vom trăi într-o societate guvernată de anumite reguli). Între negociere și conflict, politica este una din constantele existenței noastre.

În lumina acestor constatări, propunem în această lucrare o abordare comparativă a discursului politic în limbile română și italiană, din perspectivă lexicală, morfosintactică și retorico-pragmatică. În acest scop, vor fi evidențiate cazurile a doi lideri politici actuali, reprezentanți ai ideologiei social-democrate: Victor Ponta, politician român și Matteo Renzi, politician italian.

Ideea care a stat la baza inițierii acestui proiect este aceea de a surprinde asemănările și deosebirile la nivel de discurs politic electoral și parlamentar, dar și la nivel de slogan/comunicare nonverbală a acestor doi protagoniști ai scenei politice din România și Italia. Cei doi politicieni au multe lucruri în comun: putem menționa, ca punct de plecare, faptul că atât Victor Ponta, cât și Matteo Renzi se raliază ideologiei de Stânga/ Centru-Stânga, fiind considerați cei mai tineri premieri din istoria celor două țări.

Considerăm utilă o scurtă prezentare biografică a celor doi politicieni:

Victor Ponta este un politician român, născut în 20 septembrie 1972, în București. A debutat în politică la îndemnul mentorului său Adrian Năstase, ocupând, de-a lungul timpului, următoarele funcții: șef al Corpului de Control al Guvernului, Președinte al Tineretului Social Democrat, Vicepreședinte al PSD, Președinte al PSD, deputat de Gorj, Vicepreședinte al Camerei Deputaților, Copreședinte al USL, Vicepreședinte al Internaționalei Socialiste. În perioada 2012 – 2015, Victor Ponta a deținut funcția de prim-ministru al României. În prezent, Victor Ponta este cofondatorul partidului ProRomânia, formațiune politică pe care politicianul a numit-o un “start-up party” pe linia ideologiei de Stânga/Centru-Stânga.

Matteo Renzi este un politician italian, născut în 11 ianuarie 1975, în Firenze. Întră în politică încă din anii de liceu – se înscrie în Partidul Popular Italian și devine secretar de provincie la vârsta de 24 de ani. Cochetază cu lumea „scout” (cercetași), influență care se va face simțită mai târziu și în discursul său politic. A fost, pe rând, Președinte al Provinciei Firenze, primar al orașului Firenze, Ministrul Infrastructurii și al Transporturilor, Ministrul Dezvoltării Economice, ca apoi să devină cel mai tânăr prim-ministru din istoria Italiei, la 39 de ani. A ocupat această funcție între anii 2014 – 2016. În calitate de Secretar al Partidului Democrat (PD), a activat timp de două mandate, în perioada 2013 – 2018. În prezent este senator al Partidului Democrat din Italia.

Contribuțiile lucrării

Atât pentru specialiștii români din diverse domenii (Filologie – Lingvistică, Lexicologie, Pragmatică, Retorică; Comunicare Politică, Sociologie, Psihologie etc.), cât și pentru italieniștii interesați de discursul politic, cercetarea de față poate constitui un instrument util în vederea analizei și „decodării” discursului politic, în special din punctul de vedere al manipulării electoratului.

Lucrarea noastră pune la dispoziția celor interesați o selecție a celor mai utilizați termeni în discursul de Stânga/Centru-Stânga. Alături de terminologia care constituie nucleul acestui tip de discurs politic, precum și de cuvintele-cheie, colocațiile/locuțiunile/expresiile/anglicismele/elementele de argou/dialectismele și abrevierile prezente în discursul social-democrat din România și Italia, studiul nostru scoate în evidență și principalele mecanisme retorico-pragmatice folosite de politicienii ideologiei de Stânga/Centru-Stânga.

De asemenea, cercetarea noastră oferă un model inedit de analiză a discursului – analiza discursului politic din perspectiva AT (schema PAC), precum și o devoalare a strategiilor manipulative ascunse în sloganele electorale.

Structura lucrării

Din punct de vedere structural, lucrarea este organizată în trei părți distincte:

- o primă parte introductivă care trece în revistă tema, actualitatea temei, motivația, scopul lucrării și obiectivele urmărite, structura tezei, corpul, limitele și stadiul

actual al cercetării/direcțiile de cercetare;

- o a doua parte care reprezintă corpul lucrării și care este alcătuită din 3 capitole principale;
- o a treia parte dedicată unei analize comparative a celor trei tipuri de particularități (lexicale, morfosintactice și retorico-pragmatice) identificate în discursurile celor doi politicieni, Victor Ponta și Matteo Renzi.
- o parte finală rezervată concluziilor, bibliografiei, anexelor;

Partea a doua a tezei - și cea mai consistentă – tratează următoarele aspecte: capitolul I reprezintă un cadru teoretic și se oprește asupra unor definiții – politică, specificul discursului politic, specificul discursului electoral, specificul discursului parlamentar, discurs, analiza discursului, distincția discurs – text /limbaj /stil. Cele trei capitole care alcătuiesc corpul lucrării reprezintă un studiu comparativ bazat pe discursurile celor doi politicieni: Victor Ponta și Matteo Renzi.

Capitolul al II-lea este organizat în mai multe subcapitole care analizează particularitățile lexicale ale discursului politic actual în limbile română și italiană. Capitolul al III-lea se ocupă de analiza particularităților morfosintactice ale discursului politic actual în limbile română și italiană și este organizat, la rândul său, în mai multe subcapitole. Capitolul al IV-lea tratează particularitățile retorico-pragmatice prezente în discursul politic actual în limbile română și italiană, dar și comunicarea non-verbală a celor doi politicieni care fac obiectul prezentei cercetări. Alte aspecte analizate în capitolul al IV-lea sunt sloganul electoral și abordarea discursului politic din perspectiva Analizei Tranzacționale (pentru mai multe detalii vezi secțiunea *Scopul cercetării și Obiectivele urmărite*, p. 4). Capitolul al V-lea reprezintă o analiză comparativă (expusă într-o formă de sinteză) a celor trei aspecte principale discutate în lucrarea noastră: particularitățile lexicale, morfosintactice și retorico-pragmatice ale discursului politic actual în limbile română și italiană. Partea de concluzii, alături de bibliografie și anexe, va completa lucrarea noastră.

Corpus

Prezentul proiect de cercetare este bazat pe un corpus alcătuit din 32 de discursuri politice – 16 discursuri aparținând lui Victor Ponta și 16 discursuri aparținând lui Matteo Renzi. Din rațiuni de spațiu și timp, am ales pentru studiul nostru doar discursuri electorale și discursuri

parlamentare, fără a ne opri asupra dezbaterilor televizate, interviurilor, conferințelor de presă și comunicării online, pe platforme de Social Media. Ne-am concentrat asupra celor două subdiviziuni ale discursului politic – electoral și parlamentar – considerându-le mai interesante din perspectiva analizei lexicale, morfosintactice și retorico-pragmatice, dar și mai puțin cercetate față de alte laturi ale comunicării politice (care fac, de regulă, obiectul unor domenii ca științele politice, psihologia, comunicarea, sociologia). Cele 32 de discursuri au fost selectate după gradul de relevanță în raport cu tema lucrării noastre și parcurg o perioadă de timp cuprinsă între anii 2012 și 2019.

Pentru o mai bună organizare și coerență a lucrării, dar și din motive care țin de metodele de analiză folosite, am considerat util să împărțim corpusul în trei subcorpusuri:

- subcorpus *Particularități lexicale ale discursului politic actual în limbile română și italiană*
- subcorpus *Particularități morfosintactice ale discursului politic actual în limbile română și italiană*
- subcorpus *Particularități retorico-pragmatice ale discursului politic actual în limbile română și italiană*

Pentru subcorpusul *Particularități lexicale ale discursului politic actual în limbile română și italiană* și subcorpusul *Particularități morfosintactice ale discursului politic actual în limbile română și italiană* s-au folosit atât transcrieri/ stenograme preluate din surse oficiale - site-ul Camerei Deputaților din România, site-ul Guvernului Italian, site-ul Senatului Italian, pagina oficială Matteo Renzi și diverse site-uri de știri, precum și transcrieri realizate de autoarea acestei lucrări, după înregistrări video. Pentru aceste două subcorpusuri utilizate în capitolele al II-lea și al III-lea, capitole care nu au vizat analiza paraverbalului, am preferat transcrierile simple, fără convențiile de transcriere folosite pentru subcorpusul *Particularități retorico-pragmatice ale discursului politic actual în limbile română și italiană*. Motivul acestei alegeri a fost utilizarea programelor Tropes și Text Analyzer pentru realizarea unei terminologii politice și evidențierea gradului de frecvență a termenilor pe categorii (Conjunctură politică/ Stat; Parlament; Partide politice; Politică și securitate publică; Procedură electorală și vot; Putere executivă și administrație publică; Politică Internațională), dar și a extracției cuvintelor cheie din discursurile celor doi oameni politici. Analizând strict particularitățile lexicale și morfosintactice în aceste două capitole, am preferat să nu utilizăm convențiile de transcriere specifice comunicării

paraverbale, pentru că ar fi îngreunat foarte mult procesul de selectare a termenilor în programele Tropes și Text Analyzer. În schimb, pentru capitolul al IV-lea, cu subcorpusul *Particularități retorico-pragmatice ale discursului politic actual în limbile română și italiană*, am preferat să transcriem cele 32 de discursuri (unele integral, din altele doar pasajele relevante pentru tema abordată în acest capitol, iar din anumite discursuri am extras imagini pentru analiza comunicării nonverbale). În acest scop, am folosit înregistrări video și convenții de transcriere¹ pentru analiza paraverbalului.

Ipotezele cercetării

Formulăm, în continuare, ipotezele principale ale cercetării noastre (ipoteze care se referă la discursul politic social democrat, cu subdiviziunile *electoral* și *parlamentar*, analizate contrastiv, în limbile română și italiană):

- Se va verifica dacă la nivel lexical, discursul politic actual/ limbajul politic reprezintă un “subcod” al limbajului comun, cu un lexic alcătuit dintr-un nucleu (redus) de termeni care ar putea fi considerați tehnicisme și restul cuvintelor aparținând limbii comune.
- Se va verifica dacă atât în limba română, cât și în limba italiană, discursul politic actual prezintă frazeologisme universale și termeni care aparțin unui lexic interdisciplinar (domeniile economic, social, juridic, administrativ etc).
- Se va verifica dacă atât în limba română, cât și în limba italiană, din punct de vedere morfosintactic, discursul politic actual este construit pe ideea clivajului Bine versus Rău, Stânga versus Dreapta.
- Se va verifica dacă din perspectiva valorilor morale, discursul politic actual este ambiguu (în pofida unor delimitări ideologice foarte vehemente): discursul politic de Stânga împrumută uneori elemente tipice discursului politic de Dreapta, așa cum, la rândul său, discursul politic de Dreapta împrumută strategii discursive tipice comunicării politice de Stânga (valabil pentru ambele țări vizate în studiu, România-Italia).

¹ Pentru limba română am folosit convențiile de transcriere propuse în lucrarea *Corpus de limba română vorbită actuală nedialectală*, coordonator Luminița Hoarță Cărașu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013, p. 233, iar pentru limba italiană am folosit convențiile de transcriere propuse de CLIPS (Corpora e Lessici dell'Italiano Parlato e Scritto) – cu adaptările de rigoare. Pentru mai multe detalii consultă <http://www.clips.unina.it/it/>.

- Se va verifica dacă atât în limba română, cât și în limba italiană, la nivel retoric, discursul politic este caracterizat de *pathos* - apelul la emoțiile auditoriului - și de o serie de figuri retorice care au drept scop discreditarea adversarului politic; se va verifica dacă din punct de vedere pragmatic, actele ilocuționare - promisiunea politică și cererea politică - sunt printre cele mai interesante aspecte care influențează discursul politic.
- Se va verifica dacă prin prisma particularităților lexicale, morfosintactice și retorico-pragmatice, dar și din perspectiva Analizei Tranzacționale, discursul politic actual de Stânga/ Centru-Stânga în limbile română și italiană este un discurs puternic populist, axat pe opoziția maniheistă „Noi versus Ei”.

Concluzii

Lucrarea de față a vizat trei aspecte mai puțin studiate în cadrul cercetărilor care au drept obiect politica/ comunicarea politică/ discursul politic: particularitățile lexicale, particularitățile morfosintactice și particularitățile retorico-pragmatice care apar în discursul politic actual în două limbi romanice – limba română și limba italiană.

În discursul politic actual, adversarii politici se incriminează reciproc, joacă, pe rând, rolul detractorilor sau a celor calomniati; întreaga comunicare politică este construită astfel pe clivajul *Bine-Rău* - pe ideea de „amici ai poporului” și „inamici ai poporului”, (*Salvator* versus *Persecutor*), eleganța oratorică și dialogul constructiv negăsindu-și locul pe scena politică.

Am constatat, în urma analizei corpusului din punct de vedere lexical, faptul că discursul politic – deși dispune de un vocabular specific - rămâne totuși o formă de discurs greu de încadrat într-o anumită categorie terminologică. Fiind ușor identificabil de publicul larg, discursul politic nu reprezintă o “limbaj specializat” în adevăratul sens al cuvântului. Am încercat să demonstrăm aceste aspecte în capitolul al II-lea al lucrării noastre, atât prin alcătuirea unui nucleu terminologic al acestui tip de discurs și analiza unităților frazeologice care apar în discursurile celor doi politicieni, cât și prin extracția termenilor cheie; totuși, existența unui anumit număr de termeni specifici domeniului politic nu justifică definirea discursului politic drept un cod/ o terminologie distinctă.

Natura “mobilă” a comunicării politice și numărul mare de indisciplinarități ne determină să considerăm discursul politic actual mai mult o „terminologie socială” și mai puțin o “terminologie politică”.

Nivelul morfosintactic, analizat în capitolul al III-lea al prezentei lucrări, a evidențiat o predilecție pentru utilizarea unor elemente tipice discursului populist și opoziției maniheiste *Noi versus Ei*. În discursul politic actual (limbile română și italiană), valorizarea pozitivă/ valorizarea negativă se face, de regulă, prin interpretarea rolului de *Salvator* sau a celui de *Persecutor*, analiza noastră prezentând substantivele și adjectivele tipice acestor roluri, precum și categoria gramaticală a comparației, cele mai frecvente moduri și timpuri verbale, construcțiile incidente, tipurile de coordonare și cele mai frecvente tipuri de subordonate care apar în corpusul analizat.

Prin analiza nivelului retorico-pragmatic, abordat în capitolul al IV-lea al cercetării noastre, am încercat să extragem cele mai importante coordonate de natură retorică și pragmatică întâlnite în corpus. Din punct de vedere retoric, *pathosul* reprezintă elementul cel mai frecvent utilizat în discursul politic actual, în detrimentul elementelor *ethos și logos*. De asemenea, analizând cele mai frecvente figuri retorice care apar în corpusul acestei lucrări, am constatat că discursul politic actual este înclinat spre utilizarea climaxului, anaferei, antitezei, hiperbolei, metaforei, metonimiei și personificării. Dintre aspectele pragmatice întâlnite în corpus și asupra cărora am ales să ne oprim, menționăm aici actul ilocuționar, cu promisiunile și cererile politice, dar și deixisul (personal, spațial, temporal, social), analiza comunicării non-verbale și analiza sloganului în discursurile celor doi politicieni. Un alt aspect asupra căruia ne-am oprit în cercetarea noastră a fost Analiza Tranzacțională și modul în care modelul P-A-C (Părinte/Adult/Copil) sau modelul stărilor eului influențează discursul politic actual în cele două limbi, română și italiană.

Deși demersul nostru nu tratează în mod exhaustiv toate dimensiunile discursului politic actual, rămânând încă un amplu spațiu de analiză și dezbateri, îndrăznim să sperăm că prin modesta noastră contribuție vom reuși să oferim specialiștilor din domeniu (și tuturor celor interesați) o lectură utilă, care să participe – cu limitările sale – la ceea ce am putea numi o “devoalare” lingvistică a angrenajului puterii.